

УДК 373.5:37.091.32:82-3:[172.15+159.953-029:93/94](477)(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-1804-1817](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-1804-1817)

Кердівар Наталя Іванівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-8179-1972>

Чавдар Олена здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти історико-філологічного факультету, Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського», м. Одеса

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ Й ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ШКОЛЯРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЛЯ 10-11 КЛАСІВ)

Анотація. У статті проаналізовано виховний та світоглядний потенціал сучасної української прози як важливого чинника формування патріотизму й історичної пам'яті учнів старшої школи. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі художнього тексту в умовах війни, активних суспільних трансформацій та загострення проблеми збереження національної ідентичності українського суспільства. У цьому контексті сучасна українська література постає не лише як естетичне явище, а й як потужний засіб культурної комунікації, трансляції історичного досвіду та формування ціннісних орієнтирів молодого покоління. Це зумовило потребу в дослідженні сучасних прозових творів, зокрема, Сергія Жадана, Катерини Калитко, Марії Матіос і Василя Шкляра, які репрезентують різні художні моделі осмислення історичної пам'яті, колективної й індивідуальної травми, досвіду війни, втрати та національного спротиву. Означено, що в сучасній українській прозі історична пам'ять постає як динамічний і відкритий наратив, пов'язаний із проблемами морального вибору, відповідальності особистості, спадкоємності поколінь і переосмислення минулого в координатах сучасності. Обґрунтовано, що твори виконують функцію носія культурної та історичної пам'яті, сприяють формуванню громадянської свідомості старшокласників, розвитку емпатії, критичного мислення та усвідомлення історичного процесу. Окрему увагу приділено педагогічному потенціалу зазначених творів у курсі української літератури 10-11 класів. Доведено, що цілеспрямоване залучення сучасних

літературних текстів до освітнього процесу забезпечує реалізацію компетентнісного підходу, поглиблює міждисциплінарні зв'язки та сприяє формуванню стійких національно-патріотичних цінностей у старшокласників.

Ключові слова: сучасна українська проза, історична пам'ять, патріотизм, шкільна літературна освіта, національна ідентичність.

Kerdivar Natalia Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, <https://orcid.org/0000-0001-8179-1972>

Chavdar Olena Master's Degree Student (Second Cycle of Higher Education), Faculty of History and Philology, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa

CONTEMPORARY UKRAINIAN PROSE AS A FACTOR IN FOSTERING PATRIOTISM AND HISTORICAL MEMORY AMONG SCHOOL STUDENTS (BASED ON LITERARY WORKS FOR GRADES 10-11)

Abstract. The article analyses the educational and worldview potential of contemporary Ukrainian prose as an important factor in fostering patriotism and historical memory among senior school students. The relevance of the study is determined by the need to reconsider the role of literary texts in the context of the full-scale war, profound social transformations, and the growing challenge of preserving Ukrainian national identity. In this context, contemporary Ukrainian literature is viewed not only as an aesthetic phenomenon but also as a powerful means of cultural communication, transmission of historical experience, and formation of value orientations of the younger generation.

The research focuses on the prose works of Serhiy Zhadan, Kateryna Kalytko, Mariia Matios, and Vasil Shkliar, which represent different artistic models of interpreting historical memory, collective and individual trauma, the experience of war, loss, and national resistance. It is demonstrated that in contemporary Ukrainian prose historical memory functions as a dynamic and open narrative closely connected with issues of moral choice, personal responsibility, intergenerational continuity, and the reinterpretation of the past in the coordinates of the present.

The article substantiates that contemporary Ukrainian prose performs the function of a carrier of cultural and historical memory, contributes to the

formation of civic consciousness among senior students, and promotes the development of empathy, critical thinking, and awareness of historical continuity. Special attention is paid to the pedagogical potential of these literary works within the Ukrainian literature curriculum for grades 10–11. It is proved that the purposeful integration of contemporary Ukrainian prose into the educational process ensures the implementation of a competence-based approach, strengthens interdisciplinary connections, and fosters sustainable national and patriotic values among students.

Keywords: contemporary Ukrainian prose, historical memory, patriotism, school literary education, national identity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнних викликів, глибоких трансформацій соціокультурного простору та переосмислення історичного досвіду українського суспільства особливої актуальності набуває проблема формування історичної пам'яті й національно-патріотичних цінностей школярів. Освітній простір дедалі виразніше усвідомлюється як середовище не лише ретрансляції знань, а й формування світоглядних орієнтирів, громадянської позиції та відповідального ставлення до національного минулого й сучасності через художній досвід. Саме література, апелюючи до емоційної, ціннісної та рефлексивної сфер особистості, створює умови для глибшого розуміння історичних подій, колективних травм і моральних викликів, що постають перед суспільством у кризові періоди. Водночас у практиці вивчення української літератури в 10-11 класах спостерігається певний дисбаланс між потужним виховним і світоглядним потенціалом сучасної української прози та рівнем її педагогічного осмислення. Твори новітньої літератури нерідко залучаються до навчального процесу фрагментарно, без системного акценту на їх пам'яттєвому, ціннісному та ідентифікаційному вимірах. Унаслідок цього звужуються можливості формування в старшокласників цілісного уявлення про історичну тяглість, досвід національного спротиву, природу колективної травми та відповідальність особистості перед минулим і майбутнім.

Особливої уваги вимагає питання методично виваженого залучення художніх текстів, у яких історична пам'ять постає не як сукупність фактів або подій, а як пережитий і художньо змодельований досвід, зокрема через образ, символ, міф, психологічний наратив. Такі тексти відкривають можливості для безпечного й глибокого проговорювання складних тем війни, втрати, вигнання, морального вибору, дозволяючи учням не лише інтелектуально осмислювати минуле, а й емоційно співпереживати та рефлексувати над ним. Тому особливої актуальності набуває потреба цілісного педагогічного осмислення сучасної української прози як

важливого чинника формування історичної пам'яті та національно-патріотичних цінностей старшокласників у процесі вивчення української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика історичної пам'яті та її ролі у формуванні національної ідентичності в художній літературі активно розробляється в сучасному гуманітарному дискурсі. Теоретичні засади взаємодії пам'яті, історії та художньої прози, а також їхнього впливу на становлення національної самосвідомості репрезентовано в працях І. Набитовича. У вітчизняному літературознавстві взаємозв'язок літератури й пам'яті та специфіку художньої рецепції травматичного досвіду окреслено в студіях О. Пухонської, зокрема в аспекті стратегій художнього «пропрацювання» історичної травми [9, с. 193]. Педагогічні аспекти формування національної ідентичності особистості (когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти) висвітлено в дослідженнях О. Філіпчук [11]. Поетикальні та жанрові моделі осмислення історичного й травматичного досвіду в сучасній українській прозі проаналізовано в низці літературознавчих розвідок: міфопоетичні та архетипні засади збірки Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» означено в працях О. Кузьми [4]; психопоетикальні та архетипні моделі прози Марії Матіос - у дослідженнях М. Фоки [12]; постсоцреалістичний дискурс і специфіку художнього переосмислення радянського спадку в романі С. Жадана «Ворошиловград» - у роботі Л. Печерських [8]; проблематику історичного інтертексту та художнього моделювання подій національно-визвольних змагань у романі В. Шкляра «Маруся» означено в розвідці М. Стасика [10]. Водночас попри наявні літературознавчі та педагогічні напрацювання, питання системного методичного аналізу сучасної української прози як чинника формування історичної пам'яті та національно-патріотичних цінностей старшокласників у курсі української літератури потребує подальшого комплексного дослідження, зокрема в обґрунтуванні дидактичного потенціалу творів С. Жадана, К. Калитко, М. Матіос, В. Шкляра та визначенні методичних стратегій роботи з текстами травматичного досвіду в контексті компетентнісного підходу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні виховного та світоглядного потенціалу сучасної української прози як чинника формування патріотизму й історичної пам'яті учнів старшої школи та визначенні основних методичних стратегій роботи з художніми творами С. Жадана, К. Калитко, М. Матіос, В. Шкляра у курсі української літератури 10-11 класів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною опорою для педагогічного аналізу сучасної української прози є наукові підходи, розроблені в сучасних розвідках дослідження пам'яті. Так, Алайда Ассман наголошує на

ролі культурних текстів у збереженні та трансляції колективної пам'яті через покоління [14], що безпосередньо стосується й літературних творів як носіїв культурної пам'яті. У межах цього підходу пам'ять, історія та історичний роман розглядаються як явища зі спільним простором репрезентації минулого, що водночас відрізняються власними перспективами та наративними стратегіями його художнього відтворення. Історична проза осмислюється як цілеспрямована політика пам'яті, здатна забезпечувати тривалий системний ефект національного самоусвідомлення та етнічної самоідентифікації через «пошук закорінення в минулому» [6, с. 45-57]. Культурне значення пам'яті у творах мистецтва проявляється у двох аспектах: по-перше, рецепція минулого як факту пам'яті є декодуванням прихованих чи незнаних досі смислів; по-друге, літературна інтерпретація історичних подій має здатність формувати суспільну думку щодо них [9, с. 191]. У процесі виховання це означає, що робота з художнім текстом у старшій школі дозволяє не лише передати знання про історичні події, а й сформувати ціннісне ставлення до них.

З огляду на зазначене, залучення сучасних художніх текстів у процесі вивчення української літератури в старшій школі є важливим не лише для засвоєння історико-культурного контексту, а й для формування ціннісних орієнтирів, громадянської позиції та історичної емпатії в учнів. У сучасній педагогічній науці національна ідентичність трактується як багатокомпонентна інтегрована властивість особистості, що формується в процесі засвоєння соціального досвіду та усвідомлення власної належності до національної спільноти. Як наголошує О. Філіпчук, зміст національної ідентичності охоплює не лише когнітивний компонент (знання про історію, культуру, державність), а й емоційно-ціннісний та поведінковий рівні, які визначають світоглядні орієнтири особистості, її громадянську позицію та готовність до відповідального соціального вибору [11].

У цьому контексті особливої ваги набувають такі складники, як колективна історична пам'ять, історична емпатія, ціннісні орієнтації та особистісне переживання минулого, що безпосередньо впливають на формування громадянської свідомості старшокласників. Саме художній текст здатен інтегрувати знання, емоції та цінності, трансформуючи історичну інформацію в особистісно значущий досвід. У цьому сенсі сучасна українська проза постає як ефективний педагогічний інструмент її формування, оскільки моделює ситуації морального вибору, актуалізує досвід травми, втрати, вигнання, відповідальності та пошуку ідентичності, що є співзвучними викликам сучасного українського суспільства.

У контексті становлення історичної пам'яті та національно-патріотичних цінностей старшокласників особливого значення набуває звернення

до художнього світу Катерини Калитко, зокрема до збірки «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки». У роботі з учнями 10–11 класів доцільно акцентувати увагу на поетиці міфологізму як способі художнього осмислення досвіду війни, втрати, вимушеної ізоляції, травми та пошуку ідентичності.

Педагогічно важливо підкреслити, що міфопоетичний код у таких текстах не є «втечею» від реальності: навпаки, він постає як форма опосередкованого, безпечного проговорювання болісних тем, які в прямій фактологічній формі нерідко викликають у старшокласників психологічний опір або поверхову реакцію.

Саме тому під час шкільного читання доцільно організовувати роботу з текстом таким чином, щоб учні:

- визначали архетипні образи (земля, вода, камінь, море, стіна) як символічні маркери колективного й індивідуального досвіду;
- встановлювали зв'язок між «позачасовою» міфологічною моделлю та історичною конкретикою сучасності (війна, окупація, вимушене переселення, руйнація дому, відчуження);
- формулювали, яким чином у тексті окреслюються ціннісні смисли (відповідальність, гідність, свобода бути собою, емпатія до Іншого / Іншої);
- виходили на узагальнення, що історична пам'ять у художньому тексті проявляється не лише як «пам'ятати події», а як усвідомлення наслідків історії для людства та особистості.

Такий підхід забезпечує подвійний ефект у шкільному читанні: з одного боку, відкриває можливості інтерпретації твору як «позачасового» (універсального), з другого - надає інструменти осмислення й обговорення актуального травматичного досвіду через систему міфологічних образів і сюжетів. Характеризуючи поетику збірки, О. Кузьма наголошує, що міфологізм у доробку письменниці постає насамперед як «первісно-архетипне кодування тексту, який зорієнтований на моделювання міфологічного хронотопу, на актуалізацію позачасових цінностей, на універсальне, художньо-філософське осмислення категорій людського буття» [4, с. 524].

Звернення до наукового визначення міфологізму є методично важливим саме для шкільного аналізу, оскільки дозволяє зняти поширене уявлення про міф як «умовність» або «вигадку», відірвану від реального життя. У науковому дискурсі міфологізм трактується як «спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури» (Літературознавчий словник-довідник, 2007, с. 452; цит. за: [4, с. 525]). В освітньому процесі це визначення дозволяє показати учням, що міфопоетична форма не віддаляє художній текст від минувшини, а, навпаки, створює універсальну мову для її осмислення.

Саме через архетипні образи й символічні сюжети у збірці стає можливим окреслення таких складних тем, як війна, втрата дому, вимушене вигнання, злам ідентичності, травматичний досвід особистості та спільноти. У цьому сенсі міфопоетика постає як ефективний інструмент вироблення історичної свідомості старшокласників, оскільки апелює не лише до раціонального осмислення подій, а й до емоційно-ціннісного переживання історії, що є принципово важливим для виховного потенціалу художнього тексту.

Таким чином, у прозі Катерини Калитко історична пам'ять постає насамперед як травматичний, фрагментований і водночас універсалізований досвід, художньо змодельований через систему міфопоетичних образів і архетипів. У педагогічному вимірі це створює умови для безпечного входження старшокласників у проблематику війни, втрати дому, вимушеного вигнання та зламу ідентичності. Разом із тим, подальше поглиблення роботи з історичною пам'яттю потребує звернення до текстів, у яких травматичний досвід постає не лише як колективний міфологізований наратив, а як внутрішній моральний конфлікт особистості, пов'язаний із відповідальністю, провиною та руйнуванням родинних і духовних зв'язків. Саме таку модель художнього осмислення історичної пам'яті репрезентує проза Марії Матіос, зокрема повість «Армагедон уже відбувся». Цей твір дозволяє перевести педагогічну увагу з рівня символічного переживання історії на рівень етичного вибору та особистісної відповідальності, актуалізуючи проблеми пам'яті роду, зламу традиційних цінностей і наслідків історичних травм у шкільному читанні.

Літературознавчі дослідження засвідчують, що поетику цього твору доцільно аналізувати як цілісну систему художніх принципів, у якій зміст і форма перебувають у тісній взаємодії та спрямовані на розкриття внутрішнього світу персонажів, що уможливорює осмислення художнього тексту як репрезентації індивідуального й колективного несвідомого [12]. Така методологічна перспектива є освітньо значущою, оскільки дозволяє організувати аналіз твору не лише на рівні подієвого викладу, а й у площині формування емпатії, ціннісних орієнтирів і моральної рефлексії старшокласників.

Центральним концептом повісті постає Армагедон, який у художній інтерпретації набуває не лише біблійно-есхатологічного, а й глибоко персоналізованого значення. У літературознавчому аналізі підкреслено, що йдеться про внутрішній злам особистості, «після» якого світ постає у стані морального й духовного спустошення [12]. Цей смисловий акцент підтверджується текстовою формулою: «Кінець світу приходить із кінцем кожної людини й кожної речі» [5], яка відкриває можливість дидактичного

осмислення твору через категорії особистої відповідальності, провини та наслідків історичного й родинного травматичного досвіду.

У шкільному читанні особливу виховну цінність має образна система повісті, зокрема трансформація архетипів Матері й Дитини, що в «післяармагедонному» світі зазнають руйнації. Символічними маркерами цього процесу стають інтер'єрні деталі: знята ікона Божої Матері, порожня ніша в стіні, зневажене батьківське житло, які в художньому вимірі уособлюють втрату сакрального зв'язку з минулим і деградацію духовних основ роду. У педагогічному аспекті робота з такими образами дає змогу продемонструвати учням, що історична пам'ять руйнується не лише через забуття подій, а й через знецінення традицій, моральних норм і відповідальності перед попередніми поколіннями.

Водночас повість не зводиться до суто песимістичної моделі осмислення історичного досвіду. Виховний потенціал тексту розкривається через образ доньки Світлани, яка втілює архетип Божественної Дитини й символізує можливість морального оновлення. Її здатність до прощення, емпатії та відмови від жадоби матеріального постає моделлю етичного вибору, актуальною для старшокласників. Саме через такі художні образи літературний текст реалізує потенціал формування національно-патріотичних цінностей, оскільки спрямовує учнів не лише на пізнання історичного минулого, а й на усвідомлення власної ролі як спадкоємців культурної та моральної традиції.

Таким чином, проза Марії Матіос у шкільному читанні актуалізує історичну пам'ять передусім як морально-етичну категорію, пов'язану з відповідальністю особистості, пам'яттю роду та наслідками отриманої травми. Водночас розвиток історичної пам'яті старшокласників у курсі української літератури потребує звернення і до таких художніх моделей, у яких травматичний досвід осмислюється не лише в родинно-екзистенційному, а й у соціокультурному та просторовому вимірах. Саме таку перспективу відкриває проза Сергія Жадана, зокрема роман «Ворошиловград», у якому історична пам'ять постає як досвід повсякденного життя пострадянського простору, що продовжує впливати на самоідентифікацію особистості, систему цінностей та моделі поведінки сучасної людини. Перехід до аналізу цього твору дозволяє розширити педагогічне осмислення досліджуваного поняття, починаючи від інтимно-родинного рівня до рівня колективного досвіду, закарбованого в мові, просторі, речах і соціальних практиках.

Для актуалізації історичної пам'яті та національно-патріотичних цінностей старшокласників продуктивним є звернення до роману Сергія Жадана «Ворошиловград», оскільки цей твір відкриває можливості

педагогічно виваженого осмислення радянського минулого як досвіду, що не завершився, а продовжує функціонувати в сучасності, а саме, у мовних кліше, просторових моделях, повсякденних практиках і ціннісних установках. У шкільному читанні важливо наголосити, що йдеться не про відтворення ностальгійного образу радянської дійсності, а про критичне прочитання пострадянського середовища як носія травматичної пам'яті та деформованої ідентичності.

У цьому контексті показовим є літературознавчий аналіз постсоц-реалістичного дискурсу роману, запропонований Л. Печерських, яка наголошує, що «канон соцреалістичного роману стає предметом художнього обігрування», а радянська доба репрезентується крізь сприйняття людей пострадянського часу [8, с. 111]. Такий підхід є методично значущим для старшої школи, оскільки дозволяє працювати з текстом не на рівні ідеологічної оцінки, а на рівні аналізу механізмів впливу тоталітарного дискурсу на формування особистості.

В освітньому інтерпретуванні особливу цінність має аналіз простору роману. Тут варто звернути увагу на використання «низки кліше для встановлення зв'язку із радянським минулим»: написи на стінах, образи бродячих псів, птахів у клітках, типові помешкання, понівечена автобусна зупинка, старий автомобіль тощо [8, с. 113-114]. У шкільному читанні такі образи доцільно інтерпретувати як маркери пам'яті простору, що формує уявлення персонажів про свободу, відповідальність, норму й межі можливого.

Ефективним методичним прийомом є робота з художніми описами простору як емоційно-ціннісним «входом» у пострадянський досвід. Зокрема, у романі просторові картини поєднують поетичність із відчуттям тривоги й нестабільності: «На сході небеса вже бралися тьмяною імлою, а із заходу... по всій долині розливалися червоні вогні... Від ріки підіймався туман...» [2, с. 54-60]. Такі фрагменти доцільно аналізувати з учнями як приклад того, як історична пам'ять функціонує не у формі прямого історичного наративу, а як емоційний фон життя покоління, що зростає в просторі «після імперії».

Аргументованою є й теза про трансформацію радянських хронотопів у симулякри: «зазначені хронотопи перетворюються на симулякри, оскільки вже занепали або знаходяться у стадії розпаду» [8, с. 113]. У педагогічному вимірі це дозволяє сформулювати в старшокласників розуміння того, що руйнація тоталітарної системи не означає автоматичного звільнення від її ментальних і культурних наслідків, а національна ідентичність потребує усвідомленої роботи з пам'яттю, мовою, цінностями та повсякденними практиками.

У форматі компетентнісного навчання робота з романом «Ворошиловград» може бути організована через такі завдання:

ідентифікацію маркерів радянського дискурсу в художньому тексті;
інтерпретацію їх як слідів історичної пам'яті, що впливають на самоідентифікацію персонажів;

формулювання ціннісних узагальнень щодо відповідальності за вибір, здатності до самоорганізації, неприйняття моделей покори та усвідомлення гідності як основи громадянської позиції [8].

Таким чином, роман Сергія Жадана репрезентує модель історичної пам'яті, закоріненої в повсякденному досвіді пострадянського простору та зосередженої на проблемах самоідентифікації, свободи й відповідальності особистості. Водночас формування національно-патріотичних цінностей старшокласників у шкільному курсі літератури потребує звернення і до таких художніх текстів, у яких історична пам'ять осмислюється через безпосередній досвід національно-визвольної боротьби та персоналізоване переживання історії. Саме таку можливість відкриває роман Василя Шкляра «Маруся», що дозволяє поєднати художнє читання з осмисленням подій 1917–1922 років і проблеми особистого вибору в умовах національної катастрофи.

Як зазначає М. Стасик, роман «Маруся» репрезентує історичний інтертекст як систему художнього моделювання подій та образів, у якій загальноісторичне постає через призму індивідуального сприйняття персонажів [10]. Такий підхід є методично значущим для старшої школи, оскільки дозволяє працювати з історією не лише як із сукупністю фактів, а як із простором морального вибору, відповідальності та внутрішньої стійкості.

Важливою педагогічною перевагою роману є його документальне підґрунтя. Опертя автора на архівні джерела, мемуари та спогади очевидців створює можливість формувати в учнів навички розрізнення історичного факту й художньої інтерпретації. У шкільному читанні це дозволяє організувати роботу так, щоб старшокласники:

- визначали історичні реалії та події, на які спирається текст;
- аналізували, які художні засоби посилюють переживання історії (портрет, деталь, символ, авторська примітка);
- формулювали, як через приватні долі героїв відкривається колективна історична пам'ять [10].

Суттєву роль у формуванні історичної конкретики відіграють авторські примітки та позиція наратора, що все знає і який коментує події з часової дистанції. Цей прийом є методично цінним, оскільки вчить учнів розрізняти рівні тексту (сюжет / коментар / ремарка), усвідомлювати

авторську позицію та розуміти механізми конструювання історичного наративу.

Особливого значення у романі набуває система образів-символів, які виконують функцію емоційних кодів. До таких належать образи тиші, дороги, коня (особливо білого), каменя «соколине око», книги («Кобзар», томик І. Франка), портрета Тараса Шевченка. У шкільному аналізі ці символи доцільно розглядати як засоби переходу від фактологічного питання «що сталося?» до смислового «що це означає для людини і спільноти?».

Показовим є образ тиші, який у романі набуває зловісного, напруженого звучання й супроводжує батальні сцени та моменти очікування: «Перед боєм упала важка тиша»; «Її стривожила тиша, яка впала на село після бою» [13, с. 68, 186]. Педагогічне інтерпретування цього образу дозволяє акцентувати увагу учнів на психологічному вимірі війни та внутрішніх станах персонажів.

Не менш важливим є мотив дороги, що постає як багатозначний образ-символ: реальний шлях, життєвий вибір і шлях до Себе. У цьому контексті роман відкриває можливість осмислення свободи як екзистенційної категорії, що потребує відповідальності та готовності до жертви.

Педагогічно значущою є й можливість аналізувати роман як текст, що формує уявлення про психологію ворога та механізми імперського насильства. У шкільній роботі важливо дотримуватися балансу: не зводити читання до політичної декларативності, а аналізувати, як художній текст конструює образ війни, окупації, підступу й опору через ситуації, репліки, повторювані формули та деталі. Саме такий підхід забезпечує формування історичної пам'яті не як механічного запам'ятовування подій, а як усвідомленої ціннісної позиції та громадянської відповідальності [10].

Висновки. У процесі дослідження було означено, що твори С. Жадана, К. Калитко, М. Матіос, В. Шкляра репрезентують чотири моделі художнього осмислення історичної пам'яті: міфопоетичну (К. Калитко), морально-етичну (М. Матіос), просторово-соціокультурну (С. Жадан) та історико-документальну (В. Шкляр), кожна з яких реалізує специфічні педагогічні функції у формуванні національної ідентичності учнів 10-11 класів. Доведено, що міфопоетика, архетипні образи та символіка у досліджуваних творах виконують функцію безпечного проговорювання травматичного досвіду війни, втрати, вигнання та зламу ідентичності, активізуючи емоційно-ціннісну сферу старшокласників. Визначено методичні стратегії роботи з текстами у форматі компетентнісного підходу: аналіз архетипних образів як маркерів досвіду; встановлення зв'язків між міфологічною моделлю та історичною конкретикою; інтерпретація

просторових маркерів радянського дискурсу; розрізнення історичного факту й художньої інтерпретації. Встановлено, що цілеспрямоване залучення сучасної української прози до освітнього процесу забезпечує формування емпатії, критичного мислення, усвідомлення минулого досвіду та стійких національно-патріотичних цінностей у старшокласників.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальній перевірці ефективності запропонованих методичних стратегій; розширення кола досліджуваних творів; розробці цілісної методичної системи формування історичної пам'яті старшокласників засобами сучасної української прози.

Література

1. Герасименко Н. В. Травмовані СРСР (на матеріалі роману С. Жадана «Інтернат»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 4. Ч. 2. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/10> URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/part_2/10.pdf (дата звернення: 29.12.2025).
2. Жадан С. Ворошиловград. Харків: Фоліо, 2011. 442 с.
3. Калитко Катерина. Земля Загублених, або Маленькі страшні казки. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
4. Кузьма О. Ю. Міфопоетика збірки «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» Катерини Калитко. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 2 (50). С. 524–529. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.\(50\).524-529](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.(50).524-529) URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/85701b9a-6040-411b-9dee-8bdb25e457e2> (дата звернення: 29.12.2025).
5. Матіос М. Армагедон уже відбувся: повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 112 с.
6. Набитович І. Пам'ять, історична проза та формування національної ідентичності. *Слово і Час*. 2022. № 4 (724). С. 45-57.
URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1070/935> (дата звернення: 30.12.2025).
7. Огар А. Мовний образ землі (на матеріалі роману-панорами М. Матіос «Букова земля»). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2021. С. 53-62. DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2021.211690> (дата звернення: 29.12.2025).
8. Печерських Л. Дискурс соцреалізму у романі «Ворошиловград» С. Жадана. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 44. Т. 3. С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-3-17> URL: https://www.apfn-journal.in.ua/archive/44_2021/part_3/17.pdf (дата звернення: 29.12.2025).
9. Пухонська О. Я. Література і пам'ять: версії взаємовпливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72). С. 191–193.).
10. Стасик М. «... вони були хворі Україною» (художнє моделювання історичних подій та образів у романі В. Шкляра «Маруся»). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 82. Т. 2. С. 335–342. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-47>
URL: https://apfn-journal.in.ua/archive/82_2024/part_2/49.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

11. Філіпчук О. Формування національної ідентичності особистості як педагогічна проблема. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Вип. 2(12). 2024. С. 48-55. DOI: 10.31499/2706-6258.2(12).2024.315009

12. Фока М.В. Архетипні ознаки поетики Марії Матіос (на матеріалі повісті «Армагедон уже відбувся»). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 3 (210)*. 2024. С. 299-304. DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-43>

13. Шкляр В. Маруся: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.

14. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 456 p.

References

1. Herasymenko, N. V. (2022). Travmovani SRSR (na materiali romanu S. Zhadana «Internat») [Traumatized USSR (based on S. Zhadan's novel The Boarding School)]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka, 33(72), No. 4, Part 2, 59–64. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/10> [in Ukrainian].

2. Zhadan, S. (2011). Voroshylovhrad. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

3. Kalytko, K. (2017). Zemlia Zahublenykh, abo Malenki strashni kazky [The Land of the Lost, or Little Scary Tales]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

4. Kuzma, O. Yu. (2023). Mifopoetyka zbirky «Zemlia zahublenykh, abo Malenki strashni kazky» Kateryny Kalytko [Mythopoetics of the collection The Land of the Lost, or Little Scary Tales by Kateryna Kalytko]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia, Issue 2(50), 524–529. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.\(50\).524-529](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.2.(50).524-529) [in Ukrainian].

5. Matios, M. (2011). Armahedon uzhe vidbuvsia: povist [Armageddon Has Already Happened]. Lviv: LA «Piramida» [in Ukrainian].

6. Nabytovych, I. (2022). Pamiat, istorychna proza ta formuvannia natsionalnoi identychnosti [Memory, Historical Prose and the Formation of National Identity]. Slovo i Chas, No. 4(724), 45–57 [in Ukrainian].

7. Ohar, A. (2021). Movnyi obraz zemli (na materialy romanu-panorama M. Matios «Bukova zemlia») [The Linguistic Image of Land (based on M. Matios's panoramic novel Bukovyna Land)]. Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri, 53–62. <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2021.211690> [in Ukrainian].

8. Pecherskykh, L. (2021). Dyskurs sotsrealizmu u romani «Voroshylovhrad» S. Zhadana [The Discourse of Socialist Realism in S. Zhadan's novel Voroshylovhrad]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, Issue 44, Vol. 3, 109–114. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-3-17> [in Ukrainian].

9. Pukhonska, O. Ya. (2018). Literatura i pamiat: versii vziaimovplyvu [Literature and Memory: Versions of Interaction]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Filolohiia, Issue 4(72), 191–193 [in Ukrainian].

10. Stasyk, M. (2024). «... vony byly khvori Ukrainoiu» (khudozhnie modeliuvannia istorychnykh podii ta obraziv u romani V. Shkliara «Marusia») [“...They Were Sick with Ukraine” (Artistic Modelling of Historical Events and Images in V. Shklier's novel Marusia)]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, Issue 82, Vol. 2, 335–342. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-47> [in Ukrainian].

11. Filipchuk, O. (2024). Formuvannia natsionalnoi identychnosti osobystosti yak pedahohichna problema [Formation of National Identity of Personality as a Pedagogical

Problem]. Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly, Issue 2(12), 48–55. [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(12\).2024.315009](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(12).2024.315009) [in Ukrainian].

12. Foka, M. V. (2024). Arkhetypni oznaky poetyky Marii Matios (na materialy povisti «Armahedon uzhe vidbuvsia») [Archetypal Features of Maria Matios's Poetics (based on the novella Armageddon Has Already Happened)]. Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky, Issue 3(210), 299–304. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-43> [in Ukrainian].

13. Shkliar, V. (2014). Marusia: roman [Marusia: A Novel]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].

14. Assmann, A. (2011). Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge: Cambridge University Press [in English].